

UTJECAJ LIBERALIZACIJE TRGOVINE SA EVROPSKOM UNIJOM NA RELATIVNE POKAZATELJE SPOLJNOTRGOVINSKE RAZMJENE BOSNE I HERCEGOVINE

IMPACT OF TRADE LIBERALIZATION WITH THE EUROPEAN UNION ON RELATIVE FOREIGN TRADE EXCHANGE INDICATORS BOSNIA AND HERZEGOVINA

HARIS OMERIKA, docent

Ekonomski fakultet Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru

MEHMEDALIJA HADŽOVIĆ, redovni profesor

Ekonomski fakultet Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru

mr. sc. SENKA DIZDAR, viši stručni saradnik

Ekonomski fakultet Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru

Sažetak: Članstvo u Evropskoj uniji je jedan od osnovnih makroekonomskih prioriteta Bosne i Hercegovine od sredine 90-ih godina prošlog stoljeća pa do danas. Naime, po samom geografskom položaju Evropska unija je najvažniji ekonomski, pa i svaki drugi partner Bosne i Hercegovine. Sam proces pridruživanja BiH Evropskoj uniji podrazumijeva određene reforme, ali i pogodnosti za bh. ekonomiju. Jedna od bitnih odrednica evropskih integracija jeste uspostavljanje liberalizovane trgovine između Unije i zemlje koja nastoji doći iz pozicije potencijalnog kandidata u poziciju punopravnog člana najveće ekonomske zajednice na svijetu. Uspostavljanje slobodne trgovine u pravilu bi trebalo da rezultira povećanjem spoljnotrgovinske razmjene između partnera u međunarodnoj razmjeni, povećanjem proizvodnje i kvaliteta iste, veće konkurentnosti privrede, te na kraju veće zaposlenosti i boljeg standarda stanovništva. Cilj ovog istraživanja je bio utvrditi da li je povećani obim robne razmjene između EU i BiH imao pozitivno dejstvo na relativne pokazatelje spoljnotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine. Taj utjecaj je posebno interesantan ako se ima u vidu da je riječ o Bosni i Hercegovini, koja se istovremeno nosi sa procesom liberalizacije trgovine ali još uvijek i sa procesom tranzicije. Analiza je obuhvatila sljedeće pokazatelje:

relativnu pokrivenost uvoza izvozom, relativni vanjskotrgovinski saldo te Grubel-Lloyd indeks. Navedeni pokazatelji su izračunati za sve odsjeke Harmonizovanog sistema, za period od 2005. do 2017. godine. Osnovni podaci na osnovu kojih su izračunati pomenuti pokazatelji su dobiveni od Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: *saldo trgovinskog bilansa, gravitacioni model, Evropska unija, liberalizacija trgovine*

Abstract: *Membership in the European Union has been one of the basic macroeconomic priorities of Bosnia and Herzegovina since the mid-90s of the last century until today. Namely, due to its geographical position, the European Union is the most important economic partner, as well as every other partner of Bosnia and Herzegovina. The very process of joining BiH to the European Union implies certain reforms, but also benefits for BiH. the economy. One of the important determinants of European integration is the establishment of liberalized trade between the Union and a country that seeks to move from the position of a potential candidate to the position of a full member of the largest economic community in the world. The establishment of free trade should, as a rule, result in an increase in foreign trade exchange between partners in international exchange, an increase in production and quality of the same, greater competitiveness of the economy, and ultimately higher employment and a better standard of the population. The aim of this research was to determine whether the increased volume of trade between the EU and Bosnia and Herzegovina had a positive effect on the relative indicators of the foreign trade exchange of Bosnia and Herzegovina. This influence is particularly interesting if we bear in mind that we are talking about Bosnia and Herzegovina, which is simultaneously dealing with the process of trade liberalization but still with the process of transition. The analysis included the following indicators: the relative coverage of imports by exports, the relative foreign trade balance and the Grubel-Lloyd index. The mentioned indicators were calculated for all departments of the Harmonized System, for the period from 2005 to 2017. The basic data on the basis of which the mentioned indicators were calculated were obtained from the Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina.*

Key words: *liberalization, exports, European Union, Bosnia and Herzegovina*

UVOD

Period od 2005. do 2017. godine je iz pozicije Bosne i Hercegovine posebno važan jer je zabilježeno povećanje izvoza na kraju perioda u odnosu na 2005. godinu za 289%. Podatak koji dodatno ukazuje na važnost evropskog tržišta za BiH jeste da je od ukupnog izvoza iz Bosne i Hercegovine na tržište EU tokom 2017. godine plasirano 71% vrijednosti istog. Pored povećanja izvoza zabilježeno je i povećanje uvoza iz EU u BiH, tako da je uvoz na kraju 2017. godine imao vrijednost veću za 95,3% u odnosu na 2005. godinu. U kontekstu posmatranja povećanja vrijednosti izvoza i uvoza potrebno je naglasiti da je članstvo Republike Hrvatske u Evropskoj uniji od 01.7.2013. godine doprinijelo tome da pokazatelji imaju nešto veću vrijednost, što ne iznenađuje jer je riječ o državi sa kojom BiH ima najveći obim bilateralne međunarodne razmjene.

Navedene konstatacije dovode do zaključka da je Bosna i Hercegovina na određeni način profitirala kroz proces liberalizacije trgovine i većeg obima robne razmjene sa Evropskom unijom. Tome u prilog idu i veće vrijednosti pokrivenosti uvoza izvozom. Navedeni pokazatelj je na početku perioda iznosio 35,59%, da bi na kraju 2017. godine bio na nivou od 71,02%.

Prema tome, važno je sagledati da li uključivanje male i nerazvijene ekonomije, kakva je u slučaju Bosne i Hercegovine, u međunarodne tokove roba bez carina i količinskih ograničenja daje mjerljive efekte na pokazatelje spoljnotrgovinske razmjene, što i jeste predmet ovoga rada.

EVROPSKE INTEGRACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Bosna i Hercegovina je diplomatsku saradnju sa Evropskom unijom započela sa proglašenjem nezavisnosti 1992. godine, dok je do intenzivnije političke i ekonomske saradnje došlo tek sredinom posljednje decenije XX stoljeća. Uspostavljanje mira je pružilo mogućnost Evropskoj uniji da određenim strateškim planovima i aktivnostima pristupi Bosni i Hercegovini, odnosno zemljama Zapadnog Balkana. Jedan od strateških poteza EU prema zemljama Zapadnog Balkana se realizovao u okviru Royaumont procesa. Royaumont proces je prvi regionalni pristup Evropske unije prema zemljama Zapadnog Balkana koji je pokrenut 1996. godine na inicijativu Francuske kao predsjedavajuće Vijeća EU. Ključni cilj ovog pristupa je stabilizacija regije Zapadnog Balkana, a podrazumijevao je provođenje Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH (1995), razvoj regionale saradnje, izgradnju institucija civilnog društva te promociju zajedničkih kulturnih vrijednosti i ljudskih prava.

U kontekstu što bolje realizacije ciljeva navedenih programa Evropske unije u junu 1998. godine između EU i BiH formirana je radna grupa koja je trebala da

pruži tehničku i stručnu pomoć u području pravosuđa, administracije, privrede, obrazovanja i medija. Također, juna iste godine potpisan je sporazum o Posebnim odnosima između Evropske unije i Bosne i Hercegovine, dok je već naredne godine došlo do pokretanja procesa Stabilizacije i pridruživanja sa zemljama Zapadnog Balkana. Posljednji navedeni proces između EU i zemalja Zapadnog Balkana je obuhvatao sljedeće politike (Brljavac, 2012, 7):

- Finansijsku pomoć,
- Jednostrane trgovinske povlastice i
- Ugovore o snažnijoj saradnji

Potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) je podrazumjevaao za zemlje Zapadnog Balkana dobivanje statusa zemlje potencijalnog kandidata za članstvo u Evropskoj uniji. Povećanje saradnje između EU i BiH je nastavljen 2000. godine potpisivanjem Mape puta koja je sadržavala bitne elemente efikasnije realizacije Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Bosne i Hercegovine. Dodatnu pomoć na ispunjavanju uslova i realizaciji postavljenih zadataka za Bosnu i Hercegovinu EU je pružila kroz Zagrebački samit krajem 2000. godine te samitom u Solunu 2003. godine.

Da bi Bosna i Hercegovina mogla aplicirati za članstvo u Evropskoj uniji potrebno je da ispuni određene kriterije postavljene od strane EU. Naravno, Ugovor EU, tačnije član 49., daje mogućnost svim evropskim zemljama koje zadovoljavaju evropske principe, da mogu podnijeti aplikaciju za punopravno članstvo u Evropskoj uniji.

Na sastanku Evropskog vijeća u Kopenhagenu, održanom u junu 1993. godine, postavljena su tri kritirija za članstvo u Evropsku uniju (tzv. kopenhagenski kriteriji) koje svi budući kandidati moraju ispunjavati za punopravno članstvo. To su (Džombić, 2012, 75):

- a) Politički kriteriji – stabilnost institucija koje garantuju demokratiju, pravnu državu, poštovanje ljudskih prava i prava manjina;
- b) Ekonomski kriteriji – postojanje funkcionalne tržišne ekonomije koja bi trebala da bude sposobna izdržati konkurentski pritisak na tržištu EU,
- c) Pravni kriteriji – sposobnost preuzimanja obaveza članstva, uključujući i implementaciju ciljeva političke, ekonomske i monetarne unije, što znači usvajanje cjelokupnog *acquis communautaire*.

Pored navedenih kriterija definisan je i administrativni kriterij na sastanku Evropskog vijeća u Madridu 1995. godine, čiji je zadatak efikasnija i uspješnija implementacija evropskog zakonodavstva. Svi ugovori i sporazumi koje je BiH potpisala sa EU imali su zadatak realizaciju postavljenih kriterija, odnosno pripremu zemlje za članstvo u Evropskoj uniji. Osim pomenutog, poseban pokazatelj evropske opredjeljenosti Bosne i Hercegovine ali i ostalih zemalja u regionu jeste regionalna saradnja koja se manifestuje kroz dobrosusjedske odnose koji će

biti garant sigurnosti, stabilnosti i trajnog mira u regiji. Ta saradnja bi trebala pored političke i ekonomske, obuhvati i sve one vidove saradnje koji imaju direktan ili indirektan utjecaj na evropski put zemalja Zapadnog Balkana.

Nakon dosta izgubljenog vremena Bosna i Hercegovina je potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom. Sporazum je parafiran 4. decembra 2007. godine, a nakon što su se stekli politički uslovi potpisan je 16. juna 2008. godine u Luksemburgu. 1. jula 2008. na snagu je stupio Privremeni sporazum (Interim Agreement), kojim se do završetka postupka ratifikacije SSP-a reguliraju odnosi između BiH i EU. U skladu sa predviđenim procedurama u EU, Evropski parlament podržao je sklapanje SSP-a na plenarnom zasjedanju u Strasburgu, održanom od 20. do 23. oktobra 2008., te pozvao države članice da ga ratificiraju. Od tadašnjih 27 država članica Evropske unije, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju je prva ratificirala Estonija 11. septembra 2008., a zadnja zemlja EU koja je to učinila jeste Francuska, i to 10. februara 2011. godine. Bosna i Hercegovina je Sporazum ratificirala tek 2015. godine.

Kako je jedna od osnovnih odrednica Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju uspostavljanje liberalizacije trgovine između EU i BiH, u nastavku će se teorijska elaboracija upravo usmjeriti na navedeni proces.

LIBERALIZACIJA TRGOVINE IZMEĐU EVROPSKE UNIJE I BOSNE I HERCEGOVINE

U okviru ovog poglavlja pažnja će biti usmjerena na proces uspostavljanja liberalizovane trgovine između Evropske unije i Bosne i Hercegovine, a koji je definisan kroz potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Poseban akcenat će biti stavljen na proces liberalizacije trgovine robama što i jeste fokus posmatranja. Naime, slobodna trgovina robama predstavlja prvo poglavlje od ukupno 35 poglavlja pravne stečevine Evropske unije. Potpisivanjem Sporazuma i njegovim stupanjem na snagu Bosna i Hercegovina uspostavlja zonu slobodne trgovine sa Evropskom unijom.

Potpisivanjem Sporazuma ugovorne strane se obavezuju da će u roku od pet godina uspostaviti oblast slobodne trgovine u skladu sa propisima Svjetske trgovinske organizacije i odredbama Općeg sporazuma o carinama i trgovini iz 1994. godine. U naznačenom periodu ugovorne strane su se obavezale da će ukinuti carinska i količinska ograničenja, s tim da će Evropska unija zadržati količinska ograničenja za ribu, vino, šećer i mladu junetinu.

Također, ugovorne strane su se obavezale da ukinu carine i kvantitativna ograničenja, na način da će EU to učiniti po potpisivanju Sporazuma a Bosna i Hercegovina će postepeno kroz pet godina ukidati carine za industrijske proizvode koji dolaze iz EU kao što je regulisano u Aneksu I(a), (b) i (c). Za prvu grupu

dogovoreno je da se carine po potpisivanju Sporazuma umanje za 50% a da se 01. januara 2009. godine u potpunosti i ukinu. Za drugu grupu proizvoda ukidanje carina će se odvijati kroz četiri faze, tako da će se carine prvo smanjiti na 75%, zatim na 50, pa na 25%, da bi se na početku 2011. godine ukinule u potpunosti. Za treću kategoriju proizvoda carine će biti ukidane sporijom dinamikom, prvo na 90%, zatim na 80%, pa na 60%, 40%, 20% te potpuno ukinute 2013. godine.

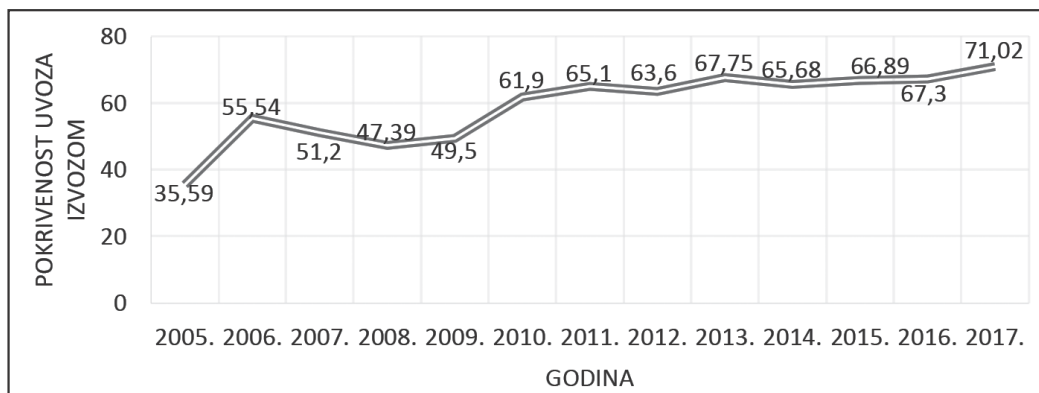
Sloboda kretanja roba jedna je od četiri osnovne slobode Evropske unije, a po mnogim mišljenjima i analizama upravo u ovom segmentu je napravljen najveći pomak Bosne i Hercegovine ka potpunoj liberalizaciji. Naravno, od samog osnivanja Evropske unije sloboda kretanja roba je bila jedna od temeljnih načela prema Ugovoru o funkcionisanju Evropske unije. Uspostavljanje slobodnog kretanja roba unutar EU možemo posmatrati kroz dvije faze.

U prvoj fazi sloboda kretanja roba se tretiralo kao dijelom carinske unije zemalja članica, što je značilo potrebu ukidanja carina, kvantitativnih trgovinskih barijera te propisivanje jedinstvenih carinskih tarifa zemalja Zajednice. Član 28. Ugovora Evropske unije jasno zabranjuje carinske tarife: "Unija obuhvata carinsku uniju, koja obuhvata cjelokupnu trgovinu robom i među državama članicama uključuje zabranu uvoznih i izvoznih carina te svih davanja s istovrsnim učinkom, kao i donošenje zajedničke carinske tarife u njihovim odnosima s trećim zemljama." Član 34. Ugovora jasno zabranjuje uvozna količinska ograničenja: "Količinska ograničenja uvoza i sve mjere s istovrsnim učinkom zabranjeni su među državama članicama", dok Član 35. istog Ugovora jasno zabranjuje izvozna kvantitativna ograničenja: "Količinska ograničenja izvoza i sve mjere s istovrsnim učinkom zabranjeni su među državama članicama." Kontrole robe koje prelaze granice članica Unije prestale su sa procedurom 01. januara 1993. godine. U drugoj fazi naglasak je bio stavljen na ukidanje i svih ostalih barijera s ciljem formiranja jedinstvenog, unutrašnjeg tržišta Evropske unije. Krajnji rezultat je slobodno kretanje roba kao na nacionalnom tržištu.

Za Bosnu i Hercegovinu je od posebnog značaja spoljnotrgovinska razmjena sa susjednim zemljama, pa je u skladu s tim Predsjedništvo Bosne i Hercegovine na sjednici održanoj 27. juna 2017. godine donijelo odluku o ratifikaciji protokola uz Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju kako bi se uzelo u obzir pristupanje Republike Hrvatske Evropskoj uniji. Navedenim Protokolom definisane su kategorije proizvoda na koje će ugovorne strane ukinuti ili smanjiti carine, odnosno količinska ograničenja.

Važan pokazatelj spoljnotrgovinske razmjene u kontekstu liberalizacije trgovine jeste pokrivenost uvoza izvozom. Prema tome, analiza trendova izvoza i uvoza u spoljnotrgovinskoj razmjeni između EU 28 i BiH dovodi do konstatacije da je uvoz veći od izvoza, što znači da Bosna i Hercegovina ima deficit u spoljnotrgovinskoj razmjeni. Zbog navedenog, rezultati o pokrivenosti uvoza izvozom nisu iznenađujući, a koji pokazuju kako BiH ima ukupnu pokrivenost uvoza izvozom u cijelom posmatranom periodu manju od 100%.

Grafikon 1. Pokrivenost uvoza izvozom BiH u razmjeni sa EU u periodu od 2005. do 2017. godine

Izvor: Izračun autora

Pokrivenost uvoza izvozom na početku perioda je iznosila ukupno 35,59%, ali je i tokom perioda rasla uz određene manje ili veće oscilacije, s tim da u narednim godinama nikada nije imala najmanju vrijednost iz 2005. godine. Najveću vrijednost pokrivenosti uvoza izvozom BiH je imala tokom 2017. godina kada je ista imala vrijednost od 71,02% (Grafikon 1). Prosječna pokrivenost uvoza izvozom tokom posmatranog perioda je iznosila 59,11%.

UTJECAJ LIBERALIZACIJE TRGOVINE IZMEĐU SA EVROPSKOM UNIJOM NA RELATIVNE POKAZATELJE SPOLJNOTRGOVINSKE RAZMJENE BOSNE I HERCEGOVINE

Utjecaj procesa liberalizacije na spoljnotrgovinsku rezmjenu Bosne i Hercegovine će se sagledati kroz sljedeće relativne pokazatelje: relativna pokrivenost uvoza izvozom, relativni vanjskotrgovinski saldo te kroz Grubel-Lloyd indeks. Podaci koji će se analizirati u ovom dijelu se odnose na period od 2005. do 2017. godine. Izračunati pokazatelji će obuhvatiti sve odsjeke prema Harmonizovanom sistemu, a to su: I – Žive životinje; proizvodi životinjskog porijekla; II – Biljni Proizvodi; III – Masti, ulja i voskovi životinjskog i biljnog porijekla; IV – Proizvodi prehrambene industrije; pića, alkoholi, duhan; V – Mineralne tvari; VI – Produkti hemijske industrije ili srodnih industrija; VII – Plastične mase; kaučuk; VIII – Koža, krzna; sedlarski proizvodi; ručne torbe; IX – Drvo; drveni ugljen; pluto; proizvodi od slame; X – Drvena celuloza, papir i karton; XI – Tekstil i tekstilni proizvodi; XII – Obuća, šeširi i ostala pokrivala glave, kišobrani, štapovi; XIII – proizvodi od kamena, gipsa, cementa keramike; staklo i stakleni proizvodi; XIV – Biseri; dragulji i plemeniti metali; metalni novac; XV – Obični metali i proizvodi od običnih metala; XVI – Mašine; elektrotehnička oprema; aparati za snimanje i reprodukciju slike i zvuka; XVII – Vozila, avioni, brodovi;

XVIII – Optički, muzički, medicinski instrumenti; satovi; XIX Oružje i municija; XX – Razni proizvodi; XXI – Umjetnine, kolekcionarski predmeti i starine; XXII – Neraspoređeno.

Relativna pokrivenost uvoza izvozom

Relativna pokrivenost uvoza izvozom RPU_i^t je pokazatelj koji ukazuje na relativnu konkurentnost određenog odsjeka u odnosu na ukupan izvoz, odnosno uvoz. Navedeni pokazatelj se računa kao odnos izvoza i uvoza određenog odsjeka i u godini t , u odnosu na ukupan izvoz i uvoz svih odsjeka u godini t , odnosno računa se prema sljedećoj formuli:

$$RPU_i^t = \frac{\frac{X_i^t}{M_i^t}}{\frac{\sum_{i=1}^n X_i^t}{\sum_{i=1}^n M_i^t}} * 100$$

gdje je:

RPU_i^t – relativna pokrivenost uvoza izvozom u godini t

X_i^t – izvoz odsjeka i u godini t

M_i^t – uvoz odsjeka i u godini t

$\sum_{i=1}^n X_i^t$ – ukupan izvoz odsjeka i u godini t

$\sum_{i=1}^n M_i^t$ – ukupan uvoz odsjeka i u godini t

$t \in [2005, 2017]$

Veća vrijednost pokazatelja relativne pokrivenosti uvoza izvozom ukazuje na relativno veću pokrivenost uvoza izvozom određenog odsjeka, u odnosu na ukupnu pokrivenost uvoza izvozom, odnosno oni odsjeci koji imaju veću vrijednost relativne pokrivenosti uvoza izvozom smatraju se nosiocem izvoznih aktivnosti posmatrane zemlje. Odsjeci koji imaju najpovoljnije omjere relativne pokrivenosti uvoza izvozom na kraju posmatranog perioda su: Razni proizvodi; Obuća, šeširi i ostala pokrivala glave, kišobrani, štapovi; Drvo, drveni ugljen, pluto, proizvodi od slame; Oružje i municija; Biseri, dragulji i plemeniti metali, metalni novac; Obični metali i proizvodi od običnih metala; Tekstil i tekstilni proizvodi; Mašine, elektrotehnička oprema, aparati za snimanje i reprodukciju slike i zvuka sa vrijednostima od 705,88%, 663,31%, 435,25%, 398,50%, 167,31%, %, 159,93%, 129,23% i 107,88%, respektivno. Odsjek sa najmanjom relativnom

pokrivenošću uvoza izvozom je odsjek Žive životinje, proizvodi životinjskog porijekla sa vrijednosti od 11,1% (Tablica 1).

Tablica 1. Relativna pokrivenost uvoza izvozom BiH u trgovini sa EU prema odsjecima Harmonizovanog sistema u periodu od 2005. do 2017. godine

Odsjeci Harmonizovanog sistema	Godina											Prosjeck		
	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.		2016.	2017.
I	19,01	20,99	29,65	38,90	39,39	35,29	33,70	31,74	16,74	5,43	6,02	9,58	11,01	22,88
II	35,94	30,61	25,75	22,93	35,23	36,46	31,41	25,77	38,45	34,36	41,32	47,20	47,47	34,84
III	80,82	52,97	113,52	109,72	99,00	110,88	86,19	106,83	78,71	42,77	33,83	21,00	21,33	73,66
IV	26,16	20,02	27,61	31,39	32,75	33,15	31,66	30,48	30,93	26,60	23,40	26,02	26,29	28,19
V	81,36	52,25	55,57	45,58	74,45	64,46	56,22	51,85	70,46	60,75	58,60	60,34	54,75	60,51
VI	45,37	29,79	25,02	46,04	34,90	37,17	36,25	29,19	28,66	35,01	40,71	45,38	54,26	37,52
VII	34,34	38,13	46,45	43,87	37,96	32,43	36,66	43,58	44,31	46,70	48,65	51,52	50,82	42,72
VIII	163,18	104,25	119,03	122,39	76,84	73,09	79,44	70,13	58,45	46,33	56,66	56,22	67,85	84,14
IX	653,33	574,55	541,10	419,11	453,75	399,54	435,22	478,54	484,96	476,63	456,43	454,30	435,25	481,75
X	50,85	39,41	50,40	60,68	70,25	68,99	72,57	78,97	85,41	87,16	98,56	92,54	93,91	73,05
XI	118,08	117,93	128,19	159,81	154,14	122,08	124,96	134,71	119,25	120,55	133,36	127,11	129,23	129,95
XII	320,13	464,79	546,47	577,07	565,78	525,05	553,10	608,50	594,39	603,01	608,71	663,85	663,31	561,09
XIII	22,15	22,96	29,05	29,37	47,92	28,71	24,71	26,72	26,81	34,38	25,13	21,02	25,10	28,00
XIV	28,09	52,18	65,88	29,07	53,68	100,06	251,64	398,87	559,05	221,06	296,72	261,12	167,31	191,13
XV	306,11	339,88	297,70	268,56	231,51	263,27	269,61	270,97	217,66	207,98	173,75	154,21	159,93	243,16
XVI	82,87	74,33	78,69	82,48	83,24	89,11	100,60	99,64	105,68	102,26	110,65	107,59	107,81	94,23
XVII	22,21	23,11	20,89	36,16	37,98	37,86	30,28	38,20	43,11	48,21	48,20	44,39	40,74	36,26
XVIII	32,52	23,35	26,78	25,28	29,62	14,57	18,31	18,39	18,67	17,31	20,23	21,94	23,94	22,38
XIX	1536,01	1325,30	757,56	1083,24	904,60	499,03	848,38	512,89	412,28	312,44	720,90	570,72	398,50	760,14
XX	314,39	419,57	405,67	474,17	614,31	732,39	875,78	715,76	719,30	694,22	737,46	677,57	705,88	622,03
XXI	275,08	407,67	396,31	17,14	121,48	390,10	4,29	16,79	126,76	40,41	106,45	66,46	15,36	152,64
XXII	62,06	48,15	16,86	163,85	6,68	0,00	0,18	0,00	29,96	248,30	0,00	-	-	52,37

Izvor: Izrada autora

Relativni vanjskotrgovinski saldo

Osnovni podaci korišteni za izračunavanje pokazatelja relativni spoljnotrgovinski saldo jesu podaci izvoza i uvoza, odnosno razlika između izvoza i uvoza, te njihov zbir. Relativni spoljnotrgovinski saldo se računa kao odnos razlike izvoza i uvoza odsjeka i u godini t , i zbira izvoza i uvoza odsjeka i u godini t . Pokazatelj može poprimiti pozitivne ali i negativne rezultate zbog razlike između izvoza i uvoza, odnosno salda neto izvoza. Relativni spoljnotrgovinski saldo se može izračunati na osnovu sljedeće formule:

$$RVS_i^t = \frac{X_i^t - M_i^t}{X_i^t + M_i^t}$$

gdje je:

RVS_i^t – relativni spoljnotrgovinski saldo odsjeka i u godini t

X_i^t – izvoz odsjeka i u godini t

M_i^t – uvoz odsjeka i u godini t

$t \in [2005, 2017]$

Posmatrani pokazatelj je na kraju perioda je imao pozitivne rezultate za sljedeće odsjeke: Razni proizvodi; Obuća, šeširi i ostala pokrivala glave, kišobrani, štapovi; Drvo, drveni ugljen, pluto, proizvodi od slame; Oružje i municija; Biseri, dragulji i plemeniti metali, metalni novac; Obični metali i proizvodi od običnih metala, gdje su zabilježene vrijednosti 0,67, 0,65, 0,51, 0,48, 0,09 i 0,06, respektivno.

Ostali odsjeci na kraju 2017. godine su imali nepovoljan, odnosno negativan rezultat. Između ostalih, negativne rezultate su imali sljedeći sektori: Žive životinje, proizvodi životinjskog porijekla; Umjetnine, kolekcionarski predmeti i starine; Masti, ulja i voskovi životinjskog i biljnog porijekla; Optički, muzički, medicinski instrumenti, satovi i Proizvodi od kamena, gipsa, cementa keramike staklo i stakleni proizvodi, sa vrijednostima -0,85, -0,80, -0,74, -0,71 i -0,70, respektivno (Tablica 2).

Odsjek Biseri, dragulji i plemeniti metali, metalni novac je jedini odsjek koji je u posmatranom periodu bilježio negativne i pozitivne rezultate. Negativni se bilježe od 2005. do 2010. godine, da bi od 2011. do 2017. godine rezultati imali pozitivan predznak.

Tablica 2. Relativni spoljnotrgovinski saldo BiH u trgovini sa EU prema odsjecima Harmonizovanog sistema u periodu od 2005. do 2017. godine

Odsjeci Harmonizovanog sistema	Godina												
	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
I	(0,87)	(0,80)	(0,74)	(0,70)	(0,67)	(0,65)	(0,65)	(0,68)	(0,80)	(0,93)	(0,092)	(0,88)	(0,85)
II	(0,77)	(0,72)	(0,77)	(0,81)	(0,70)	(0,64)	(0,67)	(0,73)	(0,59)	(0,63)	(0,57)	(0,52)	(0,50)
III	(0,54)	(0,55)	(0,28)	(0,33)	(0,34)	(0,21)	(0,30)	(0,21)	(0,30)	(0,56)	(0,63)	(0,75)	(0,74)
IV	(0,82)	(0,80)	(0,76)	(0,75)	(0,72)	(0,67)	(0,67)	(0,69)	(0,65)	(0,70)	(0,73)	(0,70)	(0,69)
V	(0,54)	(0,56)	(0,57)	(0,65)	(0,46)	(0,45)	(0,48)	(0,52)	(0,35)	(0,43)	(0,44)	(0,42)	(0,44)
VI	(0,71)	(0,72)	(0,78)	(0,65)	(0,70)	(0,64)	(0,63)	(0,70)	(0,67)	(0,63)	(0,57)	(0,53)	(0,44)
VII	(0,77)	(0,66)	(0,63)	(0,66)	(0,68)	(0,68)	(0,63)	(0,58)	(0,54)	(0,53)	(0,51)	(0,49)	(0,47)
VIII	(0,25)	(0,28)	(0,26)	(0,28)	(0,45)	(0,39)	(0,34)	(0,40)	(0,43)	(0,53)	(0,45)	(0,45)	(0,35)
IX	0,41	0,51	0,46	0,32	0,39	0,41	0,46	0,49	0,53	0,52	0,51	0,51	0,51
X	(0,68)	(0,65)	(0,60)	(0,56)	(0,48)	(0,42)	(0,38)	(0,35)	(0,27)	(0,27)	(0,21)	(0,23)	(0,20)
XI	(0,39)	(0,22)	(0,22)	(0,15)	(0,13)	(0,16)	(0,12)	(0,10)	(0,11)	(0,12)	(0,06)	(0,08)	(0,04)
XII	0,08	0,43	0,46	0,45	0,48	0,51	0,55	0,58	0,60	0,60	0,61	0,63	0,65
XIII	(0,85)	(0,78)	(0,75)	(0,76)	(0,61)	(0,71)	(0,73)	(0,72)	(0,69)	(0,63)	(0,71)	(0,75)	(0,70)
XIV	(0,81)	(0,56)	(0,51)	(0,76)	(0,58)	(0,25)	0,22	0,42	0,58	0,18	0,33	0,27	0,09
XV	0,06	0,30	0,19	0,10	0,07	0,22	0,25	0,25	0,19	0,15	0,08	0,02	0,06
XVI	(0,53)	(0,43)	(0,44)	(0,45)	(0,41)	(0,31)	(0,23)	(0,24)	(0,17)	(0,20)	(0,15)	(0,16)	(0,13)
XVII	(0,85)	(0,78)	(0,81)	(0,72)	(0,68)	(0,63)	(0,68)	(0,62)	(0,55)	(0,52)	(0,51)	(0,54)	(0,55)
XVIII	(0,79)	(0,78)	(0,77)	(0,79)	(0,74)	(0,84)	(0,79)	(0,80)	(0,78)	(0,80)	(0,76)	(0,74)	(0,71)
XIX	0,70	0,76	0,58	0,66	0,64	0,50	0,68	0,52	0,47	0,34	0,66	0,59	0,48
XX	0,07	0,39	0,33	0,37	0,51	0,63	0,69	0,63	0,66	0,64	0,66	0,64	0,67
XXI	0,01	0,38	0,32	(0,85)	(0,25)	0,40	(0,95)	(0,81)	(0,08)	(0,58)	(0,17)	(0,38)	(0,80)
XXII	(0,63)	(0,59)	(0,85)	(0,14)	(0,94)	(1)	(1)	(1)	(0,66)	0,24	(1)	-	-

Izvor: Izrada autora

Gruber-Lloyd indeks

Spoljnotrgovinska razmjena između zemalja može imati inter-industrijski i intra-industrijski karakter. Intra-industrijska trgovina predstavlja razmjenu proizvoda u vanjskoj trgovini u oba smjera unutar jedne industrije, a u većini slučajeva je više izražena kod zemalja koje imaju približno isti stepen razvoja, dok je razmjena između razvijenih i zemalja u tranziciji više inter-industrijska. Značajno je napomenuti da spoljnotrgovinska razmjena manje razvijenih zemalja sa zemljama EU u novije vrijeme sve više poprma intra-industrijski karakter. Relativni udio intra-industrijske trgovine izračunava se na osnovu Gruber-Lloydovog indeksa. Indeks može poprimiti vrijednosti između 0 i 1. Što je vrijednost indeksa bliža nuli znači da se razmjena odvija inter-industrijski, odnosno što je vrijednost indeksa bliža broju jedan znači da je trgovina više intra-industrijska. Gruber-Lloyd indeks možemo izračunati na osnovu sljedeće formule:

$$GL_i^t = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i^t + M_i^t) - \sum_{i=1}^n |X_i^t - M_i^t|}{\sum_{i=1}^n (X_i^t + M_i^t)}$$

gdje je:

GL_i^t – indeks intra-industrijske trgovine odsjeka i u godini t

X_i^t – izvoz odsjeka i u godini t

M_i^t – uvoz odsjeka i u godini t

$t \in [2005, 2017]$

Na osnovu analize može se zaključiti da je kod sedam odsjeka došlo do smanjenja vrijednosti indeksa tokom 2017. u odnosu na 2005. godinu, što u konačnici nije rezultiralo smanjenju ukupne vrijednosti indeksa. Indeks ima najveće vrijednosti za odsjeke Drvo; drveni ugljen; pluto; proizvodi od slame; Obični metali i proizvodi od običnih metala; Mašine, elektrotehnička oprema; aparati za snimanje i reprodukciju slike i zvuka; Drvena celuloza, papir i karton; i Koža, krzna, sedlarski proizvodi, ručne torbe, što znači da se izvoz i uvoz kod navedenih sektora najviše podudaraju (Tabela 3). Najmanje vrijednosti indeks je imao za odsjeke Umjetnine, kolekcionarski predmeti i starine; Masti, ulja i voskovi životinjskog i biljnog porijekla i Žive životinje; proizvodi životinjskog porijekla, što dovodi do zaključka da navedeni sektori imaju karakteristike inter-industrijske trgovine.

Tablica 3. Kretanje Grubel-Lloyd indeksa po odsjecima Harmonizovanog sistema u trgovini između BiH i EU u periodu od 2005. do 2017. godine

Odsjeci Harmonizovanog sistema	Godina																Δ2017/ 2005
	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.				
I	0,13	0,20	0,25	0,30	0,33	0,35	0,35	0,32	0,19	0,05	0,06	0,12	0,14	0,02			
II	0,18	0,24	0,19	0,16	0,26	0,30	0,25	0,22	0,28	0,25	0,28	0,28	0,27	0,09			
III	0,37	0,27	0,50	0,50	0,36	0,46	0,35	0,43	0,33	0,30	0,25	0,18	0,11	-0,25			
IV	0,17	0,19	0,24	0,25	0,28	0,31	0,32	0,31	0,34	0,29	0,27	0,30	0,31	0,14			
V	0,33	0,37	0,30	0,25	0,52	0,47	0,44	0,42	0,56	0,46	0,47	0,52	0,50	0,17			
VI	0,14	0,25	0,21	0,35	0,25	0,34	0,30	0,26	0,31	0,31	0,37	0,44	0,50	0,36			
VII	0,23	0,34	0,37	0,34	0,32	0,32	0,37	0,39	0,44	0,45	0,48	0,48	0,49	0,27			
VIII	0,55	0,63	0,55	0,50	0,43	0,39	0,49	0,41	0,46	0,36	0,42	0,49	0,60	0,06			
IX	0,49	0,40	0,47	0,60	0,53	0,50	0,45	0,45	0,40	0,40	0,42	0,44	0,41	-0,08			
X	0,29	0,30	0,39	0,43	0,46	0,51	0,57	0,60	0,69	0,64	0,66	0,58	0,61	0,32			
XI	0,61	0,71	0,72	0,78	0,76	0,82	0,85	0,88	0,83	0,80	0,74	0,75	0,71	0,10			
XII	0,79	0,52	0,50	0,51	0,49	0,47	0,42	0,40	0,38	0,39	0,39	0,36	0,34	-0,45			
XIII	0,15	0,22	0,25	0,24	0,39	0,29	0,27	0,28	0,31	0,37	0,29	0,24	0,29	0,14			
XIV	0,19	0,42	0,49	0,24	0,42	0,65	0,37	0,39	0,37	0,42	0,48	0,56	0,46	0,27			
XV	0,70	0,62	0,73	0,76	0,74	0,72	0,71	0,72	0,71	0,76	0,80	0,76	0,71	0,01			
XVI	0,37	0,47	0,49	0,52	0,53	0,58	0,56	0,56	0,60	0,58	0,64	0,64	0,64	0,27			
XVII	0,14	0,13	0,11	0,21	0,24	0,26	0,20	0,27	0,30	0,31	0,31	0,30	0,27	0,13			
XVIII	0,21	0,22	0,23	0,21	0,26	0,16	0,21	0,20	0,22	0,20	0,22	0,24	0,28	0,07			
XIX	0,17	0,17	0,10	0,12	0,30	0,14	0,17	0,22	0,40	0,30	0,17	0,18	0,15	-0,01			
XX	0,56	0,46	0,48	0,45	0,37	0,31	0,29	0,28	0,26	0,27	0,25	0,29	0,28	-0,28			
XXI	0,16	0,10	0,29	0,11	0,43	0,36	0,04	0,00	0,31	0,35	0,74	0,14	0,01	-0,16			
XXII	0,36	0,27	0,11	0,39	0,06	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	-	-	-0,36			
Ukupno	0,37	0,41	0,43	0,44	0,46	0,47	0,46	0,45	0,48	0,47	0,48	0,49	0,49	0,13			

Izvor: Izračun autora

ZAKLJUČAK

Shodno činjenici da je punopravno članstvo u Evropskoj uniji primarni makroekonomski cilj Bosne i Hercegovine, tako je navedena problematika iz različitih uglova posmatranja bila predmet istraživanja brojnih autora. Naime, proces pristupanja EU podrazumijeva prilagođavanje nacionalne ekonomije zemlje potencijalnog kandidata na uslove koji postoje na evropskom tržištu. Jedan od osnovnih zadataka u procesu pridruživanja jeste liberalizacija trgovine između EU i zemlje koja nastoji postati punopravna članica. Za Bosnu i Hercegovinu proces liberalizacije trgovine sa EU je započeo 2008. godine potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Ugovorne strane su potpisivanjem Sporazuma dogovorile uspostavu liberalizacije trgovine u roku od pet godina.

Kroz proces liberalizacije trgovine Bosna i Hercegovina je ostvarila veoma značajan makroekonomski cilj, a to je stabilna stopa rasta izvoza u EU, kao najvažnijeg spoljnotrgovinskog partnera. Trend rasta izvoza se može pratiti kroz period 2005-2017, uz blaže oscilacije u godinama svjetske ekonomske krize. Pored rasta izvoza roba na tržište EU, zabilježeno je povećanje uvoza roba, ali po stopama manjim od rasta izvoza. Nastup manje razvijenih zemalja na međunarodnom tržištu kroz historiju je izazivao razne polemike, pogotovo kada su u pitanju mogući benefiti od međunarodne razmjene. Na osnovu navedenog, cilj rada je bio ispitati da li povećani obim razmjene između EU i BiH kroz liberalizaciju trgovine povoljno djeluje na relativne pokazatelje spoljnotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine.

Komparativna analiza ukazuje da je liberalizacija trgovine kroz posmatrani period imala različit utjecaj na pojedine privredne sektore u Bosni i Hercegovini. Odnosno, liberalizacija u konačnici nije imala negativne efekte na relativne pokazatelje spoljnotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine, naprotiv može se primjetiti napredak u određenim odsjecima. Na osnovu vrijednosti Grubel-Lloyd indeksa može se konstatovati da je u posmatranom periodu došlo do povećanje intra-industrijske trgovine, gdje se indeks u 2017. u odnosu na 2005. godinu povećao za 0,13. Vrijednost posmatranog indeksa u periodu od 2005. do 2017. godine je varirala od 0,37 do 0,49, što ukazuje na činjenicu da spoljnotrgovinska razmjena Bosne i Hercegovine sa Evropskom unijom ima inter-industrijski karakter.

Navedene činjenice dovode do zaključka da Bosna i Hercegovina kroz robnu razmjenu sa zemljama EU ostvaruje benefite od međunarodne trgovine, pri čemu bi benefiti bili još konkretniji ako bi izvoz u narednom periodu imao još veću stopu rasta.

LITERATURA

1. Brljavac, B., (2012) Assessing the european criteria in Bosnia and Herzegovina: A litmus test for the European Union, *Journal of Comparative Politics*
2. Direkcija za evropske integracije: Osnovni prikaz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. http://www.dei.gov.ba/dei/media_servis/publikacije/default.aspx?id=1174&langTag=bs-BA [Pristupljeno 02.03.2016.]
3. Džafić, Z. & Terzić, L. (2011) Konkurentnost privrede Bosne i Hercegovine u funkciji evropskih integracija, *Zbornik radova sa druge međunarodne naučne konferencije "Ekonomija integracija"*, Tuzla
4. Džombić, I. J., (2012) *Evropske inicijative i institucije*, 2. izd., str. 25. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung. <http://www.fes.ba/files/fes/pdf/publikationen/2012/EU%20INICIJATIVE%20DZOMBIC.pdf> [Pristupljeno 01.08.2017.]
5. Krajišnik, M. (2013) *Spoljna politika Bosne i Hercegovine i proširenje Evropske unije*, Nezavisni univerzitet Balja Luka SVAROG, Banja Luka, str. 230-246.
6. Kurtović, S. & Hadžović M. (2007) *Principi međunarodne ekonomije*, Grafičar Užice, Beograd
7. Kurtović, S. & Dašić, Đ. D., (2007), *Osnovi ekonomije*. Grafičar, Beograd
8. Mislav, J., (2008) *Struktura vanjske trgovine i komparativne prednosti Republike Hrvatske*. Specijalistički poslijediplomski rad, Ekonomski fakultet u Zagrebu, Zagreb
9. Omerika, Haris; Hadžović, Mehmedalija. *Uticaj liberalizacije trgovine na izvoz iz Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju*. Časopis za ekonomiju, 85.
10. Omerika, H., & Hadžović, M. (2021). *Uticaj liberalizacije trgovine sa Evropskom unijom na saldo trgovinskog bilansa Bosne i Hercegovine*. *Zbornik Radova Univerzitet Dzemat Bijedic u Mostaru*. Ekonomski Fakultet, 19(30).
11. Stiglitz, J., & Charlton, A., (2008) *Pravedna trgovina za sve*. Preveo sa engleskog jezika Ivan Grgurić, Masmedia, Zagreb
12. Stratulat, C. (2014) *EU integration and party politics in the Balkans*, European Policy Centre.

